

Ε. Κάκουρος

επιμέλεια

Το Υπερκινητικό Παιδί

Οι δυσκολίες του στη μάθηση

και στη συμπεριφορά

Ελληνικά
χράμματα

*ΤΟ ΥΠΕΡΚΙΝΗΤΙΚΟ ΠΑΙΔΙ
και οι δυσκολίες του στη μάθηση
και στη συμπεριφορά*

■ Σειρά: Εξελικτική Ψυχοπαθολογία ■

Διόρθωση: Όλγα Παπακώστα
Σελιδοποίηση: Παναγιώτα Δημοπούλου
Εξώφυλλο: Μαρίνα Μπίτσικα

Copyright © 2001 «ΕΛΛΗΝΙΚΑ ΓΡΑΜΜΑΤΑ» – Ε. ΚΑΚΟΥΡΟΣ
για την ελληνική γλώσσα σε όλο τον κόσμο

Η πνευματική ιδιοκτησία αποκτάται χωρίς καμιά διατύπωση και χωρίς την ανάγκη ρήτρας απαγορευτικής των προσβολών της. Επισημαίνεται πάντως ότι κατά το Ν. 2387/20 (όπως έχει τροποποιηθεί με τον Ν. 2121/93 και ισχύει σήμερα) και κατά τη Διεθνή Σύμβαση της Βέρνης (που έχει κυρωθεί με το Ν. 100/1975) απαγορεύεται η αναδημοσίευση, η αποθήκευση σε κάποιο σύστημα διάσωσης και γενικά η αναπαραγωγή του παρόντος έργου, με οποιονδήποτε τρόπο ή μορφή, τμηματικά ή περιληπτικά, στο πρωτότυπο ή σε μετάφραση ή άλλη διασκευή, χωρίς γραπτή άδεια του εκδότη.

Εκδόσεις «ΕΛΛΗΝΙΚΑ ΓΡΑΜΜΑΤΑ»
Εμμ. Μπενάκη 59, 106 81 Αθήνα. Τηλ.: 3891800 - fax: 3836658
web: www.ellinikagrammata.gr

Βιβλιοπωλεία

- Γ. Γενναδίου 6, 106 78 Αθήνα. Τηλ.-fax: 3817826
- Στοά Ορφέως, Στοά Βιβλίου, Πεσμαζόγλου 5, 105 59 Αθήνα. Τηλ.: 3211246

Κεντρική διάθεση

- Ζωοδ. Πηγής 21 & Τζαβέλλα 1, 106 81 Αθήνα. Τηλ.: 3302033 - fax: 3817001
- Μοναστηρίου 183, 54 627 Θεσσαλονίκη. Τηλ.: (031) 500035 - fax: 500034
- Μαιζώνος 1 & Καρόλου 32, 262 23 Πάτρα. Τηλ.: (061) 620384 - fax: (061) 272072

ISBN 960-393-935-8

618.225 589
ΥΠΕ

Δ Ω Ρ Ε Α

Τ.Ε.Ι. ΑΘΗΝΑΣ

ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ

Αρ. εισ. 63326

Επιμέλεια
ΕΥΘΥΜΙΟΣ ΚΑΚΟΥΡΟΣ

Το ΥΠΕΡΚΙΝΗΤΙΚΟ ΠΑΙΔΙ
και οι δυσκολίες του στη μάθηση
και στη συμπεριφορά

ΕΛΛΗΝΙΚΑ ΓΡΑΜΜΑΤΑ
ΑΘΗΝΑ 2001

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

Πρόλογος	11
1. Η φύση και τα χαρακτηριστικά της ΔΕΠ-Υ	
<i>Κατερίνα Μανιαδάκη</i>	15
Εισαγωγικά	15
Διάκριση μεταξύ φυσιολογικής ζωηρότητας και ΔΕΠ-Υ	19
Σύντομη ιστορική αναδρομή	22
Τα πρωτογενή συμπτώματα της ΔΕΠ-Υ	24
α. Απροσεξία	25
β. Υπερκινητικότητα	28
γ. Παρορμητικότητα	30
Τα χαρακτηριστικά της ΔΕΠ-Υ κατά την πορεία	
της ανάπτυξης	32
α. Βρεφική ηλικία	33
β. Νηπιακή ηλικία	34
γ. Σχολική ηλικία	38
δ. Εφηβική ηλικία και ενηλικίωση	41
Βιβλιογραφικές αναφορές	43
2. Η επίδραση της ΔΕΠ-Υ στη μάθηση και τη συμπεριφορά	
<i>Κατερίνα Μανιαδάκη</i>	47

Εισαγωγικά	47
Η επίδραση της ΔΕΠ-Υ στη μάθηση	49
α. Ερευνητικά δεδομένα για τη συνύπαρξη ΔΕΠ-Υ και μαθησιακών δυσκολιών	51
β. Η φύση της σχέσης μεταξύ ΔΕΠ-Υ και μαθησιακών δυσκολιών	53
γ. Πιθανή σχολική πορεία του παιδιού με ΔΕΠ-Υ	57
Η επίδραση της ΔΕΠ-Υ στη συμπεριφορά	61
α. Ερευνητικά δεδομένα για τη συνύπαρξη ΔΕΠ-Υ και προβλημάτων συμπεριφοράς	63
β. Η φύση της σχέσης μεταξύ ΔΕΠ-Υ και προβλημάτων συμπεριφοράς	65
γ. Η πορεία ανάπτυξης των προβλημάτων συμπεριφοράς	67
Βιβλιογραφικές αναφορές	70

3. Νευρολογικά ευρήματα και φαρμακευτική αγωγή στη ΔΕΠ-Υ

<i>Αντιγόνη Συρίγου-Παπαβασιλείου</i>	75
A. Νευρολογικά ευρήματα στη ΔΕΠ-Υ	75
Εισαγωγικά	75
Το νευροβιολογικό υπόστρωμα της ΔΕΠ-Υ	77
α. Νευροχημικές μελέτες	77
β. Λειτουργική νευροαπεικόνιση	78
γ. Νευροφυσιολογικές μελέτες	79
Κλινική νευρολογική αξιολόγηση της ΔΕΠ-Υ	80
α. Ιατρικό ιστορικό	80
β. Νευρολογική αξιολόγηση	81
γ. Εργαστηριακές εξετάσεις	85
B. Φαρμακευτική αντιμετώπιση της ΔΕΠ-Υ	87
Βιβλιογραφικές αναφορές	93

4. Τεχνικές παρέμβασης για την αντιμετώπιση της ΔΕΠ-Υ στα πλαίσια της προσχολικής και σχολικής αγωγής	
<i>Ευάγγελος Καραδήμας</i>	97
Εισαγωγικά	97
Το δίλημμα: «ειδικές τάξεις» ή παρέμβαση στις κανονικές τάξεις;	99
Συμπεριφορικά προγράμματα παρέμβασης και τεχνικές	101
Γνωσιακά προγράμματα παρέμβασης και τεχνικές	109
Πρόγραμμα σπουδών, δομή της σχολικής τάξης, σχολικό έργο	110
Επίλογος	117
Βιβλιογραφικές αναφορές	118
5. Η έκβαση της ΔΕΠ-Υ	
<i>Ευθύμιος Κάκουρος</i>	123
Εισαγωγικά	123
Ερευνητικά δεδομένα για την έκβαση της ΔΕΠ-Υ	126
Παράγοντες που επηρεάζουν την έκβαση της ΔΕΠ-Υ	131
α. Η νοημοσύνη του παιδιού	132
β. Το κοινωνικοοικονομικό επίπεδο της οικογένειας	132
γ. Η ποιότητα των διαπροσωπικών σχέσεων του παιδιού	133
δ. Το επίπεδο της κινητικότητας του παιδιού	133
ε. Το επίπεδο της επιθετικότητας του παιδιού	134
στ. Η ψυχική υγεία της οικογένειας	134
Οι αντιλήψεις του κοινωνικού περιβάλλοντος και η έκβαση της ΔΕΠ-Υ	135

Η αξιολόγηση της έκβασης της ΔΕΠ-Υ	138
Βιβλιογραφικές αναφορές	140
– Υπηρεσίες όπου μπορεί να γίνει διάγνωση ή/και αντιμετώπιση της ΔΕΠ-Υ	143
– Ενδιαφέρουσες ιστοσελίδες για τη ΔΕΠ-Υ στο διαδίκτυο (Internet)	145
– Summary	149

ΠΡΟΛΟΓΟΣ

Η ενεργητικότητα και η αυξημένη κινητική δραστηριότητα αποτελούν φυσιολογικά χαρακτηριστικά της συμπεριφοράς των παιδιών, ιδιαίτερα κατά την προσχολική ηλικία. Στην προσπάθειά τους να εξερευνήσουν το περιβάλλον και να ανταποκριθούν στην πληθώρα των ερεθισμάτων που δέχονται, συχνά μεταπηδούν από τη μία δραστηριότητα στην άλλη, είναι ζωηρά και συμπεριφέρονται με παρορμητικότητα και ανυπομονησία.

Ορισμένα παιδιά όμως παρουσιάζουν υπερβολική ενεργητικότητα και κινητική δραστηριότητα συγκριτικά με τα συνομήλικά τους. Η ικανότητά τους να διατηρούν την προσοχή και το ενδιαφέρον τους στη δραστηριότητα με την οποία ασχολούνται και να φέρουν σε πέρας τα καθήκοντα τα οποία τους ανατίθενται είναι εξαιρετικά μειωμένα. Επιπλέον, η παρορμητική συμπεριφορά τους αποκλίνει σημαντικά σε ένταση και συχνότητα από παρόμοιες μορφές συμπεριφοράς των συνομηλίκων τους. Πολλές φορές επίσης παρουσιάζουν αντιδραστική συμπεριφορά και έλλειψη συνεργατικής διάθεσης. Γενικά, θα μπορούσαμε να πούμε ότι τα παιδιά αυτά, αν και έχουν φυσιολογική νοημοσύνη, συχνά δυσκολεύονται πολύ να ανταποκριθούν στις απαιτήσεις του περιβάλλοντος και δεν συμπεριφέρονται με τρόπο ανάλογο του αναπτυξιακού τους επιπέδου.

Με το πέρασμα του χρόνου, καθώς οι απαιτήσεις του περι-

βάλλοντος αυξάνουν σε αριθμό και πολυπλοκότητα, τα παιδιά αυτά ενδέχεται να αντιμετωπίσουν σοβαρές δυσκολίες στους τομείς της σχολικής, της κοινωνικής και της συναισθηματικής τους προσαρμογής. Η αδυναμία τους να ανταποκριθούν ικανοποιητικά στις απαιτήσεις γονέων και δασκάλων για έλεγχο της συμπεριφοράς τους με βάση προκαθορισμένους κανόνες φαίνεται συχνά ανεξήγητη ή ερμηνεύεται ως ένδειξη τεμπελιάς, αντιδραστικότητας ή κακής διαπαιδαγώγησης. Πολλές φορές αυτού του είδους οι ερμηνείες οδηγούν στις συνεχείς επιπλήξεις και τιμωρίες των παιδιών αυτών από τους γονείς και τους δασκάλους, οι οποίοι επιχειρούν να αντιμετωπίσουν αποτελεσματικά τις ανεπιθύμητες μορφές συμπεριφοράς τους. Συνήθως όμως αυτοί οι χειρισμοί επιδεινώνουν περισσότερο την κατάσταση και οδηγούν σε αδιέξοδο τους ενήλικους που ασχολούνται με τα συγκεκριμένα παιδιά. Σε πολλές περιπτώσεις, συχνά μετά από παρότρυνση του σχολείου, ορισμένοι γονείς ενδέχεται να απευθυνθούν σε κάποιον ειδικό.

Αυτές οι μορφές συμπεριφοράς των παιδιών απασχολούν τους ειδικούς εδώ και εκατό περίπου χρόνια. Η ορολογία που έχει κατά καιρούς χρησιμοποιηθεί για να τις περιγράψει άλλαξε πολλές φορές ως αποτέλεσμα των διαφορετικών επιστημονικών αντιλήψεων που επικρατούν σε κάθε εποχή σχετικά με τη φύση και την αιτιολογία αυτών των διαταραχών. Σήμερα η διάγνωση που δίνεται από τους ειδικούς στα παιδιά τα οποία εκδηλώνουν τα προαναφερθέντα συμπτώματα είναι «Διαταραχή Ελλειμματικής Προσοχής-Υπερκινητικότητα» (ΔΕΠ-Υ). Η ΔΕΠ-Υ είναι μια αναπτυξιακή διαταραχή, οργανικής αιτιολογίας – σύμφωνα με τα περισσότερα ερευνητικά δεδομένα –, η οποία ασκεί αρνητική επίδραση σε πολλούς τομείς της λειτουργικότητας του παιδιού και προκαλεί σοβαρές και επίμονες δυσκολίες

τόσο στο ίδιο όσο και στο οικογενειακό και το ευρύτερο κοινωνικό του περιβάλλον.

Η ΔΕΠ-Υ είναι μια από τις διαταραχές που εμφανίζονται με τη μεγαλύτερη συχνότητα στον παιδικό πληθυσμό. Παρόλο που γι' αυτήν έχουν δημοσιευτεί περισσότερες εργασίες από ό,τι για οποιαδήποτε άλλη διαταραχή της παιδικής ηλικίας, ακόμη και σήμερα εξακολουθούν να υπάρχουν πολλά αναπάντητα σχετικά ερωτήματα. Αυτό βέβαια δεν αναιρεί το γεγονός ότι γνωρίζουμε πολύ περισσότερα για τη ΔΕΠ-Υ από όσα για τις άλλες διαταραχές της παιδικής ηλικίας.

Κατά τη διάρκεια των τελευταίων 60 χρόνων έχουν υιοθετηθεί ποικίλοι όροι για την περιγραφή της συγκεκριμένης διαταραχής. Μερικοί από αυτούς που χρησιμοποιήθηκαν τις τελευταίες δεκαετίες ήταν υπερκινητική παρορμητική διαταραχή, οργανική ανησυχία (*organic drivenness*), ελάχιστη εγκεφαλική δυσλειτουργία, υπερκινητικότητα, διαταραχή ελλειμματικής προσοχής, και Διαταραχή Ελλειμματικής Προσοχής-Υπερκινητικότητα. Παρά την ύπαρξη της τόσο διαφορετικής ορολογίας, οι ειδικοί συμφωνούν μεταξύ τους ότι τα κύρια χαρακτηριστικά αυτής της διαταραχής είναι η υπερκινητικότητα, η απροσεξία και η παρορμητικότητα. Η ορολογία που έχει χρησιμοποιηθεί έως τώρα για την περιγραφή της διαταραχής αντανάκλα ουσιαστικά τη διαφορετική έμφαση που έδιναν οι ειδικοί στα κύρια χαρακτηριστικά της. Έτσι, στις δεκαετίες του 1950 και 1960 η έμφαση επικεντρωνόταν περισσότερο στην υπερκινητικότητα, ενώ στη δεκαετία του 1970 το ενδιαφέρον μετατοπίστηκε στα προβλήματα που αφορούν την προσοχή. Σχετικά πρόσφατα οι ειδικοί εστίασαν στον ελλιπή έλεγχο της παρορμητικότητας που χαρακτηρίζει το παιδί με ΔΕΠ-Υ.

Το βιβλίο αυτό έχει γραφεί από ομάδα ειδικών επιστημόνων

που εδώ και αρκετά χρόνια ασχολούνται με τη διάγνωση και την αντιμετώπιση της ΔΕΠ-Υ. Απευθύνεται κυρίως σε εκπαιδευτικούς που ασχολούνται με παιδιά προσχολικής και σχολικής ηλικίας, καθώς και στους γονείς που ενδιαφέρονται να κατανοήσουν τόσο τη φύση της διαταραχής και τις δυσκολίες που δημιουργεί στο παιδί όσο και τους τρόπους αντιμετώπισής της.

Στα πέντε κεφάλαια παρουσιάζονται η φύση της ΔΕΠ-Υ και η επίδρασή της στη μάθηση και τη συμπεριφορά, αναλύονται θέματα που αφορούν την αιτιολογία και την αντιμετώπισή της, και περιγράφονται οι παράγοντες οι οποίοι επηρεάζουν την έκβασή της.

Μολονότι η ΔΕΠ-Υ προβληματίζει τους ειδικούς εδώ και αρκετά χρόνια και παρά την πληθώρα των ερευνητικών εργασιών που την αφορούν, πιστεύουμε ότι τα σχετικά ερωτήματα που παραμένουν αναπάντητα είναι σημαντικά. Βεβαίως, γνωρίζουμε ήδη πάρα πολλά και έχουμε αποκτήσει αρκετές εμπειρίες από τις προσπάθειες θεραπευτικής αντιμετώπισης της ΔΕΠ-Υ. Αυτές οι γνώσεις και οι εμπειρίες που διαθέτουμε σήμερα αποτελούν σημαντικά εργαλεία, τα οποία μπορούμε να χρησιμοποιήσουμε για να βοηθήσουμε τα παιδιά με ΔΕΠ-Υ, δημιουργώντας γι' αυτά πολύ καλύτερες προοπτικές από εκείνες που είχαν στο παρελθόν. Προκειμένου όμως να αξιοποιηθούν αυτές οι δυνατότητες, είναι σημαντικό τα άτομα που βρίσκονται κοντά στο παιδί – και ιδιαίτερα οι γονείς και οι παιδαγωγοί – να είναι ενημερωμένοι και, εφόσον χρειαστεί, να συμβουλευτούν έγκαιρα τον ειδικό και να συνεργαστούν μαζί του.

Ε. Κάκουρος
Αθήνα, Μάρτιος 2001

Η υπερκινητικότητα, η οποία σήμερα αναφέρεται από τους ειδικούς ως «Διαταραχή Ελλειμματικής Προσοχής - Υπερκινητικότητα» (ΔΕΠ-Υ), αποτελεί μία από τις συνηθέστερες αιτίες παραπομπής των παιδιών σε υπηρεσίες ψυχικής υγείας. Τα προβλήματα που απασχολούν κυρίως τόσο τους γονείς όσο και τους παιδαγωγούς των παιδιών με ΔΕΠ-Υ είναι συνήθως τα δευτερογενή συμπτώματα της διαταραχής, όπως οι μαθησιακές δυσκολίες και τα προβλήματα συμπεριφοράς που αντιμετωπίζουν συχνά τα παιδιά αυτά. Αντίθετα, οι ειδικοί επικεντρώνονται συνήθως στα πρωτογενή συμπτώματα της διαταραχής, τα οποία είναι η υπερκινητικότητα, η απροσεξία και η παρορμητικότητα.

Το βιβλίο αυτό έχει γραφεί από ομάδα ειδικών με πολύχρονη εμπειρία στη διάγνωση και αντιμετώπιση της ΔΕΠ-Υ. Απευθύνεται τόσο στους επαγγελματίες οι οποίοι εργάζονται στο χώρο της ψυχικής υγείας του παιδιού, όσο και στους παιδαγωγούς και τους γονείς παιδιών προσχολικής και σχολικής ηλικίας, οι οποίοι ενδιαφέρονται να κατανοήσουν τις δυσκολίες των παιδιών με ΔΕΠ-Υ και να ενημερωθούν για τους τρόπους αντιμετώπισης της διαταραχής.

9 789603 939351

ISBN 960-393-935-8